

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهپا

سال نوزدهم، شماره ۷۲، پاییز ۱۴۰۴
صفحه ۲۲۱ تا ۲۴۲

نقش نخبگان در دولت‌های اکبر هاشمی رفسنجانی و محمود احمدی نژاد در توسعه سیاسی و

موانع عاملیتی و ساختاری آن

دانشجوی دکتری گروه علوم سیاسی - جامعه‌شناسی سیاسی، پردیس علوم
و تحقیقات فارس، دانشگاه آزاد اسلامی، فارس، ایران

سیده‌های حسینی

استادیار گروه علوم سیاسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز،
ایران

علیرضا بیابان نورد سروستانی *

دانشیار گروه جامعه‌شناسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز،
ایران

کرامت اله راسخ

چکیده

هدف این مقاله، بررسی عملکرد و نقش نخبگان سیاسی در دولت‌های اکبر هاشمی رفسنجانی و محمود احمدی نژاد در فرآیند توسعه سیاسی و شناسایی موانع عاملیتی - ساختاری مؤثر بر آن است. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با اتکا به روش کتابخانه‌ای و تحلیل اسناد و آثار نظری انجام شده است. سؤال اصلی مقاله این است که عملکرد و نقش نخبگان سیاسی در فرآیند توسعه سیاسی در دولت‌های هاشمی رفسنجانی و احمدی نژاد چگونه قابل تبیین است؟ در پاسخ به این سؤال، فرضیه پژوهش بر این مینا شکل گرفته است که نقش و عملکرد نخبگان سیاسی در این دو دولت، از حیث راهبردها و اهداف کلان توسعه، ساختار نهادی و نیز ابعاد رفتاری و ارزشی فرهنگ سیاسی نخبگان، تفاوت‌های معناداری داشته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در دولت هاشمی رفسنجانی، نخبگان سیاسی با اتخاذ سیاست‌های تعدیل ساختاری و تمرکز بر توسعه اقتصادی، زمینه برخی تغییرات نهادی را فراهم کردند، اما توسعه سیاسی به دلیل ضعف اجماع نخبگانی و کم‌توجهی به نهادینه‌سازی مشارکت سیاسی، به‌طور کامل محقق نشد. در مقابل، دولت احمدی نژاد با تکیه بر گفتمان عدالت‌محور و سیاست‌های توزیعی، به تقویت گرایش‌های یویولیستی، غلبه وجوه نظامی‌گری و تضعیف انسجام نهادی انجامید که این امر نیز توسعه سیاسی را با محدودیت‌های جدی مواجه ساخت. در مجموع، اختلاف‌نظر نخبگان سیاسی بر سر مفاهیم بنیادین توسعه سیاسی، از جمله مردم‌سالاری، مشارکت، رقابت سیاسی و گردش نخبگان، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موانع تحقق توسعه سیاسی شناسایی می‌شود.

کلیدواژه: نخبگان سیاسی، توسعه سیاسی، اکبر هاشمی رفسنجانی، محمود احمدی نژاد، ایران.

* نویسنده مسئول: bhya.1979@gmail.com

تاریخ تایید: ۱۴۰۴/۰۶/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۳

The Islamic Revolution Approach Quarterly

Vol. 19, No.72, Fall 2025, P 221-242

rahyaftjournal.ir

The Role of Political Elites in Political Development during the Governments of Akbar Hashemi Rafsanjani and Mahmoud Ahmadinejad: Agency–Structure Constraints

Seyyed Hadi Hosseini

Ph.D. Student, Department of Political Science – Political Sociology, Fars Science and Research Branch, Islamic Azad University, Fars, Iran

Alireza Biabannavard *

Assistant Professor, Department of Political Science, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Karamatollah Rasekh

Associate Professor, Department of Sociology, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Abstract

This article examines the role and performance of political elites in the governments of Akbar Hashemi Rafsanjani and Mahmoud Ahmadinejad in the process of political development in Iran, with particular attention to agency–structure constraints. Using a descriptive–analytical approach and relying on documentary and library-based sources, the study seeks to explain how political elites contributed to or hindered political development during these two administrations. The main research question asks how the role and performance of political elites in the Rafsanjani and Ahmadinejad governments can be explained in relation to

* Corresponding Author: bhya.1979@gmail.com

How to Cite: Hosseini, S. H., Biaban Noudar, A., Rasekh, K. (2025). The Role of Political Elites in Political Development during the Governments of Akbar Hashemi Rafsanjani and Mahmoud Ahmadinejad: Agency–Structure Constraints, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 19(72), 221-242

Date Received: 4 March 2025 Date Accepted: 29 August 2025

political development. The study hypothesizes that the two administrations differed significantly in their development strategies, institutional approaches, and the behavioral and value-oriented dimensions of elite political culture. The findings indicate that while the Rafsanjani government prioritized economic reconstruction and institutional adjustment after the war, limited elite consensus and insufficient institutionalization of political participation constrained political development. In contrast, the Ahmadinejad government emphasized distributive justice and populist policies, which weakened institutional coherence and further restricted political development. Overall, persistent disagreements among political elites over core concepts such as democracy, participation, political competition, and elite circulation are identified as major obstacles to political development in Iran.

Keywords: Political elites; Political development; Akbar Hashemi Rafsanjani; Mahmoud Ahmadinejad; Iran

Introduction

Political development in Iran has long been a contested and unresolved issue, deeply embedded in the country's historical experience, political thought, and patterns of elite behavior. From the Constitutional Revolution to the post-revolutionary period, successive political systems and dominant discourses have attempted to address the problem of development, yet the persistence of this debate indicates enduring structural and agential challenges. In contexts where civil society is weak and institutionalized participation is limited, political elites assume a decisive role in shaping development trajectories. Their decisions, values, and strategies can either facilitate institutional transformation or reinforce existing constraints. This article focuses on the role of political elites in two contrasting periods of the Islamic Republic of Iran: the governments of Akbar Hashemi Rafsanjani (Fifth and Sixth Administrations) and Mahmoud Ahmadinejad (Ninth and Tenth Administrations). These two cases represent distinct political discourses and development strategies, offering a valuable comparative framework for analyzing elite agency and structural constraints in political development.

Materials and Methods

The study adopts a qualitative descriptive–analytical methodology grounded in documentary analysis. Primary sources include official

speeches, policy documents, development programs, and public statements of political elites during the two administrations. Secondary sources consist of academic books, peer-reviewed articles, and theoretical works on political development, elite theory, and structuration theory. The analytical framework is informed by Anthony Giddens' theory of structuration, which conceptualizes political development as the outcome of a dialectical interaction between agency and structure. This framework enables the analysis to move beyond deterministic explanations and to examine how elite actions both shape and are shaped by institutional and cultural structures over time.

Discussion

The analysis shows that in the Rafsanjani era, political elites prioritized economic reconstruction and post-war stabilization. Structural adjustment policies, privatization, and bureaucratic strengthening were central to the government's agenda. These policies contributed to infrastructural development, the expansion of a new urban middle class, and certain institutional changes. However, political development remained secondary to economic goals. Limited attention to political participation, weak institutionalization of parties, and insufficient elite consensus on democratic norms constrained the development of political institutions. From a structuration perspective, while elites exercised agency to reform economic structures, they underestimated the unintended consequences of neglecting political and cultural dimensions, resulting in fragile institutionalization and limited societal internalization of political change. In contrast, the Ahmadinejad administration marked a significant shift in elite agency. The dominant discourse emphasized social justice, redistribution, and opposition to technocratic and reformist elites. Development was framed in populist and ideological terms rather than institutional or procedural ones. This approach led to policies such as cash subsidies, housing programs, and extensive state intervention in the economy. However, the marginalization of established institutions, the weakening of expert-driven policymaking, and persistent conflicts with other branches of government undermined institutional coherence. Elite circulation became increasingly restricted, and political competition was narrowed. From the perspective of elite theory, this period exhibited characteristics of elite closure and reduced institutional accountability, which further weakened political development. Comparatively, both administrations faced common structural constraints, including centralized power, rentier economic features, and limited autonomy of

civil society. Yet the quality of elite agency differed significantly. The Rafsanjani government demonstrated a form of technocratic agency aimed at structural reform but lacked a comprehensive political development vision. The Ahmadinejad government, by contrast, displayed a voluntaristic and populist agency that disrupted institutional continuity and weakened elite consensus. In both cases, disagreements among elites over fundamental concepts such as democracy, participation, political competition, and the role of institutions emerged as key obstacles to political development.

Conclusion

The study concludes that political development in Iran cannot be achieved solely through economic reform or populist redistribution. It requires a balanced interaction between elite agency and institutional structures, supported by elite consensus, inclusive political institutions, and a participatory political culture. The comparative analysis of the Rafsanjani and Ahmadinejad administrations demonstrates that both technocratic neglect of political development and populist erosion of institutions hinder sustainable political development. Without reforms that simultaneously address elite behavior, institutional design, and societal participation, political development in Iran will remain fragmented and vulnerable to recurring cycles of stagnation and conflict.

مقدمه

مسئله توسعه سیاسی در ایران نه صرفاً یک دغدغه نظری، بلکه مسئله‌ای تاریخی، انباشته و حل نشده است که در لایه‌های مختلف اندیشه سیاسی، سیاست‌گذاری عمومی و کنش نخبگان ریشه دوانده است. پرسش از چرایی عقب‌ماندگی و دشواری تحقق توسعه، از انقلاب مشروطه تا کنون به صورت مداوم در کانون تأمل اندیشمندان و کنشگران سیاسی ایران قرار داشته و هر دوره تاریخی، پاسخ‌های متفاوتی به آن داده است. با این حال، استمرار این پرسش خود نشان‌دهنده آن است که علی‌رغم تغییر نظام‌های سیاسی، سیاست‌ها و گفتمان‌های مسلط، مسئله توسعه سیاسی در ایران همچنان حل و فصل نشده باقی مانده است (رحمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۱).

بررسی شاخص‌های توسعه سیاسی نشان می‌دهد که جامعه ایران، علی‌رغم برخورداری از تجربه‌های متنوع نهادی و سیاسی، همچنان فاصله‌ای قابل توجه با الگوهای مطلوب توسعه‌یافتگی سیاسی دارد. ضعف نهادهای واسطه، شکنندگی جامعه مدنی، ناپایداری قواعد رقابت سیاسی و چالش در حاکمیت قانون از جمله نشانه‌های این وضعیت هستند (عالم، ۱۳۹۱: ۴۹). در چنین شرایطی، تحلیل توسعه بدون توجه به نقش بازیگران اصلی عرصه سیاست، تحلیلی ناقص خواهد بود. توسعه مفهومی چندبعدی است، اما در جوامعی که جامعه سازمان‌یافته و نهادینه‌شده‌ای ندارند، نقش نخبگان سیاسی در هدایت یا انسداد مسیر توسعه، اهمیتی مضاعف می‌یابد.

در ایران، به واسطه ضعف تاریخی جامعه مدنی و محدود بودن ظرفیت کنش جمعی مستقل، مسئولیت اصلی تحول ساختاری و نهادی بر دوش نخبگان سیاسی قرار گرفته است. نخبگان، نه تنها تصمیم‌گیران اصلی سیاست عمومی هستند، بلکه از طریق شکل‌دهی به گفتمان‌های مسلط، الگوهای رفتاری و قواعد نهادی، مسیر توسعه سیاسی را تسهیل یا مسدود می‌کنند (Parry, 2021: 341). پس از استقرار جمهوری اسلامی ایران نیز، توسعه و پیشرفت همواره یکی از مفاهیم محوری در گفتمان رسمی نخبگان سیاسی بوده است، اما فاصله میان گفتار توسعه‌محور و تحقق عینی آن، پرسش از کیفیت و کارآمدی نقش نخبگان را برجسته می‌سازد (ازغندی، ۱۳۹۷: ۸۵).

برنامه‌ریزی ناهماهنگ، فقدان اجماع نظری پایدار، غلبه نگاه‌های مقطعی و ضعف اخلاق سیاسی، از جمله عواملی بوده‌اند که شتاب توسعه سیاسی را کاهش داده‌اند. این وضعیت نشان می‌دهد که مانع اصلی توسعه صرفاً کمبود منابع یا محدودیت‌های ساختاری نیست، بلکه به نحوه کنش، تعامل و رقابت نخبگان سیاسی نیز بازمی‌گردد (امیراحمدی، ۱۳۹۱: ۳۷؛ بشیری، ۱۳۹۲: ۲۴).

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از نظریه ساخت‌یابی آنتونی گیدنز، به دنبال تحلیل پیوند متقابل عاملیت نخبگان و ساختارهای سیاسی در ایران است. این نظریه امکان فهم دقیق‌تری از چگونگی بازتولید یا دگرگونی نهادهای سیاسی از خلال کنش آگاهانه نخبگان فراهم می‌آورد (گیدنز، ۱۳۹۷: ۱۱۴؛ لک‌زایی، ۱۳۸۹: ۷۹). تمرکز پژوهش بر نقش نخبگان سیاسی در دولت‌های اکبر هاشمی رفسنجانی و محمود احمدی‌نژاد است؛ دو دوره‌ای که نماینده دو رویکرد فکری و سیاسی متفاوت در جمهوری

اسلامی ایران محسوب می‌شوند. بررسی این تجربه‌ها می‌تواند به روشن‌تر شدن موانع و ظرفیت‌های توسعه سیاسی و ارائه افق‌های واقعبینانه‌تر برای آینده سیاست در ایران کمک کند.

۲- چارچوب نظری پژوهش

مطالعه توسعه سیاسی از منظر نظری، مستلزم توجه هم‌زمان به کنش بازیگران سیاسی و ساختارهای نهادی و اجتماعی است. در ادبیات علوم سیاسی و جامعه‌شناسی سیاسی، توسعه سیاسی به‌طور کلی به فرآیندی اطلاق می‌شود که طی آن نهادهای سیاسی عقلانی‌تر، مشارکت سیاسی گسترده‌تر، رقابت سیاسی منظم‌تر و حاکمیت قانون تثبیت می‌شود. نظریه‌پردازان توسعه سیاسی، هر یک از زاویه‌ای خاص، به تبیین نقش نخبگان، ساختار قدرت و مناسبات نهادی در این فرآیند پرداخته‌اند. چارچوب نظری این پژوهش با اتکا بر تلفیقی از نظریه ساخت‌یابی آتونوی گیدنز و نظریه‌های نخبگان و توسعه سیاسی، بر پیوند عاملیت و ساختار در تبیین توسعه سیاسی تمرکز دارد.

نظریه ساخت‌یابی آتونوی گیدنز یکی از مهم‌ترین تلاش‌ها برای عبور از دوگانه کلاسیک ساختار و کنشگر است. گیدنز توسعه سیاسی و اجتماعی را نه محصول ساختارهای مستقل از انسان و نه نتیجه اراده فردی کنشگران می‌داند، بلکه آن را حاصل تعامل دیالکتیکی عاملیت و ساختار تلقی می‌کند (Giddens, 1984). در این نظریه، ساختارها مجموعه‌ای از قواعد و منابع هستند که کنش اجتماعی را هم محدود و هم امکان‌پذیر می‌سازند، و در عین حال، خود این ساختارها از طریق کنش عاملان بازتولید می‌شوند. از این منظر، نهادهای سیاسی بدون کنش آگاهانه بازیگران وجود ندارند و کنشگران نیز همواره در چارچوب محدودیت‌ها و فرصت‌های ساختاری عمل می‌کنند.

یکی از مفاهیم کلیدی در نظریه ساخت‌یابی، مفهوم زمان و مکان است. گیدنز تأکید می‌کند که نظم اجتماعی در امتداد زمان و مکان سازمان می‌یابد و توسعه سیاسی نیز فرآیندی تاریخی و تدریجی است که در بسترهای نهادی خاص شکل می‌گیرد (Giddens, 1984). از سوی دیگر، گیدنز میان نیت کنشگران و پیامدهای کنش تمایز قائل می‌شود و نشان می‌دهد که کنش‌های قصدشده اغلب به نتایجی منجر می‌شوند که با اهداف اولیه متفاوت‌اند. مفهوم پیامدهای ناخواسته کنش سیاسی، در تحلیل توسعه سیاسی اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا بسیاری از سیاست‌ها و تصمیم‌های نخبگان، اگرچه با نیت توسعه اتخاذ می‌شوند، اما ممکن است به بازتولید نابرابری، تمرکز قدرت یا تضعیف نهادهای مشارکتی بینجامند.

در کنار نظریه ساخت‌یابی، نظریه‌های نخبگان چارچوب مهمی برای فهم توسعه سیاسی فراهم می‌کنند. ویلفردو پارتو از نخستین نظریه‌پردازانی است که بر نقش نخبگان در پویایی نظام‌های سیاسی تأکید کرد. به‌زعم پارتو، هر جامعه‌ای به‌طور اجتناب‌ناپذیر به دو گروه نخبگان و غیرنخبگان تقسیم می‌شود و ثبات یا بی‌ثباتی نظام سیاسی به چگونگی گردش نخبگان بستگی دارد (Pareto, 1935). هنگامی که نخبگان حاکم نتوانند مسیرهای جذب و تحرک نخبگان جدید را باز نگه دارند، عدم

تعداد اجتماعی افزایش یافته و زمینه بحران سیاسی فراهم می‌شود. از این دیدگاه، توسعه سیاسی زمانی محقق می‌شود که سازوکارهای گردش نخبگان به صورت نهادمند عمل کنند.

چارلز رایت میلز نیز با طرح نظریه «نخبگان قدرت»، بر تمرکز قدرت در دست گروه‌های محدود سیاسی، اقتصادی و نظامی تأکید می‌کند. به نظر میلز، توسعه سیاسی زمانی با مانع مواجه می‌شود که این نخبگان در قالب شبکه‌ای بسته و هم‌پوشان عمل کرده و امکان مشارکت و رقابت واقعی را محدود کنند (Mills, 1956). از این منظر، توسعه سیاسی نیازمند تفکیک مراکز قدرت، پاسخ‌گویی نخبگان و کاهش تمرکز تصمیم‌گیری است.

در نظریه‌های نهادگرایانه توسعه سیاسی، نقش نهادها و قواعد رسمی در هدایت کنش نخبگان برجسته می‌شود. نظریه پردازانی مانند ساموئل هانتینگتون، توسعه سیاسی را نه صرفاً افزایش مشارکت، بلکه نهادینه‌شدن مشارکت و اقتدار سیاسی می‌دانند (Huntington, 1968). از دید او، توسعه سیاسی زمانی محقق می‌شود که نهادهای سیاسی توانایی جذب، هدایت و تنظیم مشارکت را داشته باشند. در این چارچوب، نخبگان سیاسی نقشی دوگانه دارند: از یک سو محرک تغییر نهادی‌اند و از سوی دیگر، در صورت فقدان تعهد نهادی، می‌توانند منبع بی‌ثباتی سیاسی شوند.

نظریه‌های جدیدتر توسعه، مانند نهادگرایی تاریخی و اقتصاد سیاسی نهادی، نیز بر نقش نخبگان در شکل‌دهی نهادهای فراگیر یا انحصاری تأکید دارند. به زعم این دیدگاه‌ها، توسعه سیاسی پایدار زمانی تحقق می‌یابد که نخبگان حاکم، قواعدی فراگیر ایجاد کنند که امکان مشارکت گسترده، رقابت منظم و توزیع قدرت را فراهم آورد (Acemoglu & Robinson, 2012). در غیر این صورت، نهادهای انحصاری به بازتولید قدرت در دست گروه‌های محدود منجر شده و توسعه سیاسی را متوقف می‌کنند.

در مجموع، چارچوب نظری این پژوهش بر این فرض استوار است که توسعه سیاسی حاصل تعامل پیچیده عاملیت نخبگان و ساختارهای نهادی است. نظریه ساخت‌یابی گیدنز امکان تحلیل هم‌زمان کنش نخبگان و محدودیت‌های ساختاری را فراهم می‌کند، در حالی که نظریه‌های نخبگان و نهادگرایی سیاسی، بر اهمیت گردش نخبگان، توزیع قدرت و نهادینه‌شدن قواعد بازی سیاسی تأکید دارند. این چارچوب نظری، بستری تحلیلی فراهم می‌آورد که در آن می‌توان عملکرد نخبگان سیاسی، پیامدهای قصدشده و ناخواسته کنش آنان، و نقش ساختارهای نهادی را در فرآیند توسعه سیاسی مورد بررسی قرار داد.

۳- نخبگان سیاسی و توسعه سیاسی (دولت پنجم و ششم: هاشمی رفسنجانی)

با در نظر گرفتن رشد سرمایه‌گذاری، رشد تولید ناخالص داخلی، افزایش قابل توجه درآمدهای دولت و کاهش کسری بودجه، می‌توان گفت: که توسعه مدنظر نخبگان سیاسی دولت‌های پنجم و ششم، بر مبنای اولویت بر توسعه اقتصادی کشور بوده و همین امر باعث ایجاد تعادل در فرایند توسعه

سیاسی کشور در آن زمان شده است. در مورد چرایی تأخیر در شروع فرایند توسعه سیاسی در ج.ا.ایران از طرف نخبگان سیاسی دولت‌های پنجم و ششم می‌توان گفت: در واقع، هاشمی رفسنجانی که به شدت به تنش‌زدایی از شرایط سیاسی و اجتماعی ایران بعد از جنگ به صورت طویل‌المدت باور داشت و در مورد آن فکر می‌کرد، اعتقاد راسخ داشت که تنها تحت شرایط آرام جو سیاسی کشور است که امکان توجه و جلب کارآفرینان و سرمایه‌گذاران داخلی و بین‌المللی در امور فنی و زیربنایی، طرح‌های عمرانی، تولیدی و صنعتی کشور تحقق خواهد یافت. این رویکرد هاشمی رفسنجانی به فرایند توسعه‌ی سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی، از یک سو اراده و عمل‌گرایی به ایجاد تحولات سیاسی و شروع فرآیند توسعه سیاسی کشور را به خصوص با کمک نخبگان سیاسی دولت‌های پنجم و ششم نادیده می‌گرفت و از اولویت خارج می‌کرد و از طرف دیگر باعث می‌شد جامعه کم‌کم به سمت نوعی بدگمانی و در نتیجه انسداد سیاسی متمایل شوند...

بهترین نمونه را می‌توان از برخورد دولت‌های پنجم و ششم با دانشگاه‌ها را مورد بررسی قرار داد؛ در دوران ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی، اهتمام و تلاش زیادی برای جلب نظر دانشجویان دانشگاه‌های سراسر کشور به عنوان یکی از مؤثرترین کنشگران تأثیرگذار آینده نظام انجام نگرفت و جو غالب فضای دانشگاه‌ها، جو غیرسیاسی بوده است. از دلایل مهم آن هم می‌توان به اولویت دادن به محدودیت‌های سیاسی و به حداقل رساندن آزادی‌ها و مطالبات دانشجویی آن زمان بود که به اعتقاد نخبگان سیاسی سازندگی، برای برقراری وضعیتی به دور از تنش و منازعه که لازمه بسترسازی و آمادگی جهت هرگونه توسعه و رشد اقتصادی امری لازم و ضروری به نظر می‌رسید (جمشیدی و محبوب، ۱۳۹۷: ۱۱۸). ظهور حزب کارگزاران سازندگی در همین راستا ارزیابی می‌شود (میان نوسازی دولت هاشمی و شکل‌گیری حزب کارگزاران ارتباطی استوار وجود دارد، زیرا نوسازی دولت هاشمی، دگرگونی‌های شایان توجهی در شاخص‌های توسعه در ایران ایجاد کرد که به احیای طبقه متوسط جدید و مبنای شکل‌گیری حزب کارگزاران و پیروزی‌های آن حزب در انتخابات بعدی منجر شد و حزب کارگزاران را به عنوان یک نیروی اصلی مدافع اصلاحات سیاسی و اقتصادی، آزادی‌های اجتماعی و مدارای فرهنگی وارد فضای سیاسی ایران کرد) (تاجیک، ۱۳۹۷: ۶۴). هاشمی که در دهه ۱۳۶۰ از سیاست‌های توزیعی و عدالت محور موسوی حمایت می‌کرد، با پایان جنگ و رسیدن به ریاست جمهوری با تفکر پیشین و داعم کرده و برای بازسازی کشور به سیاست‌های آزادسازی اقتصادی روی آورد (کدی، ۱۳۹۳: ۵۵). با تشکیل این حزب که در واقع سیاست‌های توسعه محور هاشمی را نمایندگی می‌کرد، نیروی راست مدرن از درون جناح‌بندی‌های کشور متولد شد و تکثرگرایی سیاسی و ایجاد فضای رقابتی در جامعه بیش‌ازپیش شد. این حزب با نگاهی به طبقه متوسط جامعه که مدافع دولت و سیاست‌های آن بود، توانست در انتخابات مجلس پنجم نمایندگان زیادی از حزب خود را وارد مجلس کرده و زمینه را برای پیروزی سید محمد خاتمی در انتخابات ریاست جمهوری بعدی فراهم سازد. توسعه از بالا یا توسعه از مرکز به عبارتی به معنای ایجاد توسعه توسط نخبگان کشور است

که با توجه به وضعیت کشور عموماً در شرایطی ایجاد می‌شود که کشور در شرایط هرج و مرج قرار گرفته است (تاجیک، ۱۳۹۷: ۵۷). به کارگیری و استفاده از نخبگان در دولت‌های پنجم و ششم هاشمی رفسنجانی در امور کشوری، به نخبگان و تیم‌های اقتصادی، تکنوکرات‌های قوی، متخصص در امور اقتصادی و کارشناسان ارشد در عرصه‌های اقتصادی، اداری و دیپلماتیک محدود می‌شد. تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و سیاست‌های اجرایی این نخبگان و مدیران تکنوکرات اقتصادی، اکثراً پشت درهای بسته انجام می‌گرفت و آن‌ها، بر مبنای خصلت نخبه‌گرایانه‌ی خود که بعضاً از ارزش باوری انقلابی و اسلامی و نیز ساده‌زیستی دوران اول انقلاب ۵۷ دور می‌شد، در ارتباط مداوم و همیشگی با مردم عادی و طبقات مختلف جامعه ایرانی نبودند. امری که در چشم‌اندازی وسیع‌تر، به شکاف تدریجی بین دولت ج.ا.ایران در آن زمان و ملت ایران بدل گشت (باقری دولت‌آبادی و ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۱۶۶). واقعیت این است که با توجه به یافته‌های این پژوهش، در هیچ دوره‌ی دیگری به‌جز دوران سازندگی، بحث و گفتگو بین تخصص و تعهد و نیز دانش و ارزش، فضای فکری و اجرایی جامعه ایران را تا این اندازه به خود مشغول نکرد. یعنی امری که خود، نتیجه سیاست‌های خاص گفتمان دولت‌های هاشمی رفسنجانی و برداشت‌های نخبگان سیاسی آن دولت‌ها از مقولات نخبه‌گرایی و توسعه‌یافتگی نشأت می‌گرفت. اکبر هاشمی رفسنجانی در منصب ریاست جمهوری سعی کرد در عرصه اقتصادی و سیاسی تغییرات گسترده‌ای ایجاد کند و کشور را که به خاطر جنگ با عراق و الزامات ناگزیر آن در تنگنا قرار گرفته بود، جانی تازه ببخشد. به دلیل تغییر جایگاه سیاسی ریاست جمهوری پس از بازنگری، او به‌عنوان نخستین رئیس‌جمهور قدرتمند ایران با اختیارات بالاتر نسبت به هم‌تایان پیشین خود توانست گفتمان سازندگی را سر لوحه کار قرار دهد (افروغ، ۱۴۰۰: ۸۸).

آنچه اینجا قابل‌ذکر است، این مسئله که، برخی از ویژگی‌های شخصیتی دوران هشت‌ساله دولت‌های پنجم و ششم ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی در دوره‌ها و سال‌های بعد تغییرات اساسی نمود. در واقع شرایط و عوامل شکست در دو دوره انتخابات باعث شد خیلی از اصول و مبانی افکار هاشمی رفسنجانی دچار تزلزل و تغییر شود. به‌طور کلی ویژگی شخصیتی ایشان به‌عنوان یک رئیس‌جمهور مخالف با آزادی‌های سیاسی و به‌طور کل توسعه سیاسی می‌باشد. هاشمی رفسنجانی، ویرانی‌های قبل از انقلاب و جنگ، کمبود درآمد، فرار یا غیرفعال بودن سرمایه‌ها، عدم همکاری متخصصین، و از طرفی لزوم مراعات همه اقشار مردم، توجه به استقلال و تولید، کم کردن فاصله طبقاتی، لزوم جذب منابع خارجی و را از مهم‌ترین مسائل و اقتضائات دولت سازندگی برمی‌شمرد (وزیریان و طلوعی، ۱۳۹۶: ۶۳). نتایج برنامه و عملکرد دولت سازندگی نیز نشان‌گر این است که باوجود مشکلات خارجی و داخلی و برخی عدم توفیق‌ها، در مجموع به جمع‌بندی مثبت و قابل دفاعی می‌رسیم. موفقیت‌هایی چون ساختن زیرساخت‌ها، تغییر ضریب جینی، توزیع درآمدها و مصرف به نفع طبقات محروم و متوسط، کاهش جمعیت زیر خط فقر از ۳۰ به ۱۷ درصد، توسعه روستاها و کاهش

مهاجرت، افزایش کالاهای سرمایه‌ای در سبد هزینه خانوارها، کاهش بدهی خارجی، افزایش ذخیره ارزی و تبدیل شدن کشور به یک کارگاه سازندگی، از نمودهای موفقیت دولت پنجم و ششم هاشمی رفسنجانی و حاصل عملکرد و نقش نخبگان سیاسی کابینه‌های هاشمی رفسنجانی در آن دوره می‌باشد. (ازغندی، ۱۳۹۸: ۹۶).

تحلیل‌ها و نقدهای مختلفی با رهیافت‌های متنوع فکری و اقتصادی نسبت به دولت سازندگی، به‌ویژه برنامه توسعه‌ای آن ارائه شده است. برخی توسعه سیاسی را لازمه توفیق در توسعه اقتصادی دانسته و از این منظر، منتقد غفلت رویکرد توسعه‌ای دولت سازندگی از این امر هستند؛ یعنی لزوم توسعه متوازن با اولویت توسعه سیاسی (عالم، ۱۳۹۱: ۲۵-۳۰). قائلان به اولویت توسعه سیاسی به این امر اشاره می‌کنند که مردم‌سالاری و آزادی‌های سیاسی در فراهم آوردن بستر حمایت و امنیت بیشتر برای اقشار آسیب‌پذیر، ارتقای حس ارزشمندی و رضایتمندی، انگیزه، انسجام و همبستگی، احساس وظیفه، توسعه برابر فرصت‌های اجتماعی از جمله تحصیل، تقویت و تکمیل حقوق اساسی مردم در همه حوزه‌ها، تنگ کردن فضای فساد و ایجاد شفافیت و در نتیجه توفیق توسعه بسیار بااهمیت است. فرامرز رفیع پور در تحلیلی جامعه‌شناختی از ایران پس از انقلاب اسلامی، به نقد پیامدهای اجتماعی- فرهنگی سیاست تعدیل و توسعه ناشی از آن می‌نشیند و از جمله مهم‌ترین آن‌ها را چنین برمی‌شمرد: دگرگونی در ارزش‌های جامعه، گسترش نابرابری‌های اجتماعی، تغییر گروه مرجع، کاهش انسجام اجتماعی، ارزش محور شدن پول و ثروت، انحراف اجتماعی و فساد. ادامه چنین سیاستی نیز گسترش فقر عمومی، با سرعت بیشتر برای طبقه متوسط و پایین و با سرعت کمتر برای طبقه ثروتمند است (تاجیک، ۱۳۹۳: ۱۵۸). پدیده‌های اجتماعی چون افول طبقه متوسط، نفوذ و قدرت اجتماعی- سیاسی قشر بالا و در نتیجه تضعیف دموکراسی و اصلاحات اجتماعی، عدم آرامش در جامعه، و نیز وابستگی به اقتصاد جهانی، از دیگر آثار چنین توسعه‌ای است. عدم توفیق این برنامه اقتصادی نیز خود عامل انحرافات اجتماعی دیگری خواهد شد. شکاف ناشی از اولویت توسعه اقتصادی به توسعه اجتماعی و فرهنگی، عامل پدیده تأخر فرهنگی و اجتماعی در ایران شده است (رضاقلی، ۱۴۰۱: ۵۳۳-۵۳۴). مصلی نژاد برنامه توسعه دولت سازندگی به‌ویژه در عدم توجه مناسب به توسعه سیاسی را نامتوازن می‌داند. عدم وجود فضای مناسب برای آزادی بیان و تنوع سلیقه‌های سیاسی و فکری و نیز عدم وجود احزاب شفاف و جدی، از عوامل ناکارآمدی بوده که ناشی از عدم توسعه سیاسی مناسب است. توسعه متوازن و هم‌فاز، عامل به حداقل رساندن مخاطرات توسعه به‌ویژه در جوامع در حال توسعه است (قبادزاده، ۱۳۹۱: ۲۵۱).

عدم همخوانی فرهنگ سیاسی- اجتماعی با الزامات توسعه اقتصادی ناگهانی، عامل فقدان اعتماد عمومی و در نتیجه عدم پذیرش چنین توسعه‌ای خواهد بود (هانتینگتون، ۱۴۰۰: ۴۷-۴۹). این گسست بین توسعه و الزامات اجتماعی و سیاسی به‌ویژه اعتماد عمومی و همبستگی، عامل افول دموکراسی و در ادامه واکنش‌های رادیکال و توده‌ای، کاهش وفاداری‌های ملی و نیز روندهای گریز از مرکز،

قانون‌گریزی، فردگرایی، ناهنجاری و فساد اقتصادی می‌شود. چنانکه گذشت، باوجود اجرای برنامه توسعه، نه تنها نشانه‌ای از گسترش مشارکت سیاسی و فضای همدلی و انسجام در جامعه دیده نمی‌شد، بلکه در مقابل، بحران‌های سیاسی و امنیتی نیز در شهرهای مشهد و قزوین و نیز کوی دانشگاه رخ داد. بنابراین لازم است به مهم‌ترین مختصات و آرای حزب کارگزاران سازندگی توجه شود تا جایگاه، نقش و میزان تأثیرگذاری این گروه در برنامه و عملکرد دولت سازندگی روشن شده، از تحلیل‌های کل نگرانه و تقلیل‌گرایانه فاصله گرفت (احتشامی، ۱۳۹۹: ۴۷). در مورد چرایی تعلق و ارتباط حزب کارگزاران با نوسازی سال‌های دولت‌های پنجم و ششم هاشمی رفسنجانی می‌توان دلایل ذیل را برشمرد: نخست اینکه بسیاری از سیاست‌ها و اصلاحات سال‌های دو دلت پنجم و ششم به‌ویژه ابعاد نوگرایانه این سیاست‌ها توسط کسانی مدیریت و اجرا شد که بعدها در شمار اعضای اصلی حزب کارگزاران درآمدند (باقری دولت‌آبادی و ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۱۳۷). دلیل دومی که در این زمینه می‌توان بر شمرد موفقیت کارگزاران در انتخابات مجلس پنجم است. اگر کارگزاران صرفاً یک نیروی دولت ساخته آن‌گونه که برخی می‌گویند و برآمده از اختلاف قدرت نخبگان سیاسی آن زمان بودند، بدون ارتباط با پایگاه اجتماعی آنان و جامعه، هیچ‌گاه نمی‌توانست در چندین انتخابات پیاپی (مجلس پنجم، ریاست جمهوری هفتم و یازدهم، شوراها، اسلامی و به‌خصوص مجلس ششم) به پیروزی‌های شایان توجهی دست یابد. هرچند کارگزاران در مجلس ششم نتوانست کامیابی چهار سال پیش را تکرار کند، این خود نشان دیگری بر وجود این پیوند است. مرعشی سخنگوی حزب نیز معتقد است: مخاطب ما طبقه متوسط است. البته هدف ما خدمت به عامه مردم است... ولی حل مشکل عمیق توده‌ها منوط به فعال شدن طبقه متوسط و نخبگان جامعه است. مخاطب ما دقیقاً همین قشر است (روزنامه اعتماد، ۱۳۹۲). همچنین ایشان در روزنامه صبح امروز در مورد سیاست داخلی حزب کارگزاران می‌گوید: در مجلس پنجم کارگزاران با خط‌شکنی فضا را باز کرد و اولین قدم‌های توسعه سیاسی و تکنرگرایی را برداشت (صبح امروز، ۷۸/۷/۱۵). بنابراین می‌توان گفت اصلاحات و نوسازی دولت هاشمی رفسنجانی راه را برای گسترش و احیای دوباره طبقه متوسط شهری هموار کرد. این نیروی اجتماعی که مطالبات جدیدی را در عرصه سیاسی دنبال می‌کرد، مبنای پایگاه شکل‌گیری حزب کارگزاران شد. کارگزاران نیز در طول فعالیت خود در دولت‌های پنجم و ششم و بعد از آن کوشیده است تا مطالبات این نیرو و کار ویژه احزاب طبقه متوسط جدید را ایفا کند.

۴- نخبگان سیاسی و توسعه سیاسی (دولت نهم و دهم: احمدی نژاد)

محمود احمدی نژاد که ششمین رئیس‌جمهور ایران در سال‌های پس از انقلاب اسلامی بود، ریاست جمهوری خویش را در سال ۱۳۸۴ به‌عنوان یک قهرمان مردمی و مدافع فقرا شروع کرد. وعده‌های وی در رابطه با باز توزیع ثروت، گسترش فرصت‌های اقتصادی و مبارزه با فساد مالی نقش مهمی در پیروزی انتخاباتی سال ۱۳۸۴ وی ایفا کرد. به دنبال آن وعده‌ها وی طی دو دوره چهارساله‌ای که بر

سرکار بود، پاره‌ای اصلاحات و سیاست‌های اقتصادی مهم را اجرا کرد که اثرات عمیقی بر اوضاع اقتصادی-اجتماعی ایران داشته است. در عین حال، دوره ریاست جمهوری وی مصادف با گسترش و تشدید تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران نیز بود (رحیمی، ۱۳۹۶: ۱۲). نخبگان سیاسی دولت‌های نهم و دهم محمود احمدی‌نژاد، آن گروه از طبقه حاکم هستند که در رأس هر قدرت سیاسی قرار دارند و به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم در حکومت نقش دارند. پایگاه اجتماعی این گروه از نخبگان سیاسی از جامعه بر مبنای ویژگی‌های انتسابی و اکتسابی آن‌ها تعیین می‌شود، زیرا ماهیت طبقاتی دولت‌ها نیز برخاسته از پایگاه اجتماعی اعضاء آن می‌باشد. پایگاه اجتماعی نخبگان سیاسی در دو بعد انتسابی با معرف‌های سن، جنسیت، محل تولد، مذهب و اکتسابی با معرف‌های پیشینه شغلی و تحصیلی می‌تواند سنجیده شود. زونیس معتقد است در ایران تحریک در میان نخبگان سیاسی از مقامات (بدون قدرت) به مناصب (دارای قدرت) به ندرت رخ می‌دهد، لذا علاوه بر ویژگی‌های انتسابی، کسب پایگاه و منزلت اجتماعی به واسطه دستیابی به تحصیلات و مشاغل دولتی در سطوح عالی مدیریت کشور، از جمله عوامل مهم در تحریک اجتماعی و کسب موفقیت‌های سیاسی است (شکوهی، ۱۳۹۹: ۷۴).

گفتمان اصولگرایی به عنوان ضد گفتمان اصلاحات، توسعه را باز توزیع منابع می‌دانست و نشانه‌هایش را حول دال مرکزی عدالت مفصل‌بندی می‌کرد. این گفتمان نه تنها از به کارگیری مفهوم توسعه پرهیز می‌کرد بلکه به جای آن از مفاهیم پیشرفت و تعالی استفاده می‌نمود. با تحلیل محتوای سخنان و عملکرد این گفتمان توسعه‌ای دولت‌های نهم و دهم احمدی‌نژاد؛ توسعه جهت و رویکردی درون‌زا داشت. در مجموع رهیافت توسعه‌ای دولت‌های نهم و دهم اصولگرایی احمدی‌نژاد از جامعیت و شمولیت توسعه پایدار و همه‌جانبه برخوردار نبود. دولت‌های نهم و دهم ج.ا.ایران به ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد تشکیل شده است (قوام، ۱۳۹۹: ۹۴). آمارها نشان می‌دهند که در دولت نهم تنها شش نفر و دولت دهم پنج نفر عضویت در شبکه حزبی داشته‌اند (ساعی، ۱۴۰۰: ۲۱۶). عضویت در نهادهای نظامی و اقتصادی نقش مهمی در دستیابی به قدرت داشته است. علاوه بر شبکه نهادی، شبکه‌های شخصی و پیوندهای میان نخبگان سیاسی به ویژه ارتباط با احمدی‌نژاد امکان دستیابی به قدرت را تولید و باز تولید کرده است. داده‌ها ناظر بر این است که هم‌دانشگاهی بودن با احمدی‌نژاد، نظامی-امنیتی بودن و عضویت در شبکه‌های اقتصادی و پارلمانی صفت ساختاری شبکه روابط نخبگان قدرت در کابینه نهم محسوب می‌شود. احمدی‌نژاد در انتخابات ریاست جمهوری، نامزد آن بخش از آبادگرانی بود که در شورای شهر تهران حضور داشتند و او را به عنوان شهردار انتخاب کرده بودند. اصولگرایان نتوانستند به اجماع برسند و نهایتاً با چهار نامزد در انتخابات نهمین دوره ریاست جمهوری سال ۱۳۸۴ حاضر شدند، که محمود احمدی‌نژاد به عنوان یکی از کاندیداهای جریان اصولگرایی وارد عرصه انتخابات شده بود (رضاقلی، ۱۴۰۱: ۱۱۹). محمود احمدی‌نژاد قبل از آن در سمت شهردار تهران ارتباط مناسب سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با هیئت‌های مذهبی و مساجد برقرار کرده بود. به آن‌ها کمک مالی می‌کرد، به جوانان وام ازدواج می‌داد و تمام سعی و

تلاش خود را می‌نمود تا از خود چهره و شخصیتی خادم و کارآمد با اعتقاد به گفتمان اصولگرایی نشان بدهد. از مهم‌ترین محورها و مضامین تبلیغاتی محمود احمد نژاد در انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۸۴ را می‌توان به؛ دولت اسلامی، تغییر نگاه نخبگان سیاسی و مدیران ارشد کشور در مدیریت بیت‌المال، مقابله جدی با تبعیض و فساد، بازگشت دولت به مردم، ساده زیستی و صداقت مسئولین، عدالت محوری، تمرکززدایی، تأکید بر اقتصاد اسلامی حمله به توسعه سیاسی، انتقاد از نظام بانکی و مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی اشاره نمود (تاجیک و روز خوش، ۱۳۹۶: ۱۰۹). در میان دیگر کاندیداتورهاى انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۸۴ او بیشتر از همه تهاجم فرهنگی را جدی‌تر می‌گرفت و بر مفهوم مردم تأکید می‌کرد. به مفاهیمی مانند توسعه سیاسی، توسعه وارداتی و دموکراسی غربی حمله می‌کرد و برای بی‌اعتباری دال (توسعه سیاسی) در گفتمان اصلاحات از دال (رشد سیاسی) استفاده می‌کرد.

دال (توسعه اقتصادی اسلامی) را در واکنش به دال (توسعه اقتصادی) در گفتمان سید محمد خاتمی رئیس‌جمهور دولت‌های هفتم و هشتم مطرح می‌کرد. مکرراً عملکرد ۱۶ سال قبل از خود را مورد انتقاد قرار می‌داد. احمدی‌نژاد برای حل مشکلات کشور راه‌حل‌های ساده اما قاطعانه پیشنهاد می‌کرد (تاجیک و روز خوش، ۱۳۹۶: ۱۱۰). پدیده انتخابات ریاست جمهوری ۸۴ ایران، محمود احمد نژاد بود که با هاشمی رفسنجانی به دور دوم انتخابات رفت. احمدی‌نژاد صحبت از ورود به منطقه ممنوعه قدرت می‌کرد و در دور دوم زنجیره هم ارزی تشکیل داد که بر اساس یک (دیگری) تعریف می‌شد؛ و آن‌کسی نبود جزء هاشمی رفسنجانی. احمدی‌نژاد خود را منتقد وضع موجود، و هاشمی رفسنجانی را نماد وضع فعلی با تمام مسائل، مشکلات و کمبودهایش به جامعه معرفی می‌کرد. استفاده بهینه از مفهوم قابلیت دسترسی و اینکه احمدی‌نژاد توانست خود را به‌عنوان گزینه مناسب گفتمان هژمون نشان بدهد منجر به در دسترس قرار گرفتن وی شد و چهره و گزینه‌ای متفاوت در بین مردم و نخبگان سیاسی تلقی می‌شد. به‌طوری‌که با بهره بردن از یک گفتمان منسجم و با دیگر سازی شدید با گفتمان اصلاح‌طلبی، توجه پایگاه اجتماعی اصولگرایان و نهادهای اصلی آنان را به خود جلب نمود و در دور دوم انتخابات ریاست جمهوری ۸۴، نیز با قابلیت دسترسی بالاتری به پیروزی رسید (خلجی، ۱۳۹۷: ۱۲۵). گفتمان سیاسی دولت نهم با دغدغه‌های فرهنگی و مبتنی بر ایدئولوژی اسلامی کار خود را آغاز نمود. در این میان عدالت‌گستری محوری‌ترین و ابتدایی‌ترین اصل دولت نهم محمود احمدی‌نژاد به شمار می‌رفت (خواجه سروی و سوری، ۱۴۰۰: ۳۷). احمدی‌نژاد چهار محور را به‌عنوان اصول کاری دولت نهم مطرح کرد؛ (عدالت‌گستری، مهرورزی، خدمت به بندگان خدا، پیشرفت و تعالی همگانی کشور).

عدالت‌گستری در برنامه‌هایی مانند توزیع سهام عدالت، هدفمندی یارانه‌ها نمود عملی پیدا کرد. از نظر احمدی‌نژاد عدالت یعنی شرایطی فراهم بشود که هر کس در هر زمینه‌ای استعداد دارد بتواند آن

را فعال کند نه برای عده‌ای خاص فقط این شرایط مهیا باشد. البته عدالت در توزیع مناسب و درست ثروت‌ها و بودجه‌های کشور هم هست (موسوی و موسوی، ۱۳۹۸: ۱۲۷). دولت احمدی‌نژاد از حیث اقتصادی و حدالمقدور نسبت به دو دولت سید محمد خاتمی و هاشمی رفسنجانی، قبل از خود، دولتی مداخله‌گر شناخته می‌شود. سیاست‌های اقتصادی مانند توزیع سهام عدالت، مسکن مهر در چهار سال اول دولت نهم و برخی دیگر موارد مانند هدفمندی یارانه‌ها ناظر به حضور و مداخله اقتصادی دولت در پیرامون و به سود پیرامون و به ضرر مرکز بودند. (حاتمی و کلاته، ۱۳۹۳: ۲۲). در حوزه سیاست خارجی نیز با سازش کار خواندن برنامه‌های گفتمان قبلی و دفاعی دانستن آن رویه‌ای تهاجمی و متقابلانه‌ای در پیش گرفت. بنابراین از دهه هشتاد، شرایط به گونه‌ای رقم خورد که توزیع ناعادلانه منابع و منافع مورد توجه قرار گرفت. این بار چنین نگرشی حاکم شد که سازوکارهای اقتصادی و توسعه سیاسی هیچ‌یک از فقر و طرد اجتماعی بخش عمده‌ای از جامعه ممانعت و جلوگیری نکرده، در نتیجه انحصار اقتصادی و سیاسی بزرگی به وجود آمده است. گفتمان عدالت، با گزاره‌های گوناگون و دال‌های گفتمان‌های سازندگی و اصلاحات و در واکنش به آن‌ها معنا و مفهوم موردنظر خود را از توسعه شکل داد. احمدی‌نژاد به توسعه سیاسی و توسعه اقتصادی که دال‌های مرکزی گفتمان اصلاحات و سازندگی هستند، حمله می‌کند و آن‌ها را توسعه وارداتی می‌داند. او مدعی است از آنجایی که مدل تئوریک دو گفتمان قبل را به‌زور به خورد مردم داده‌اند، به توسعه کشور منجر نشده است؛ بنابراین دو گفتمان دیگر مربوط به مردم و از بطن مردم نیست و با جمله " شما از ملت فاصله گرفته‌اید، شما ملت را خانواده، اطرافیان و هم‌حزبی‌هایتان می‌دانید" سعی در برجسته‌سازی عدم شمولیت توسعه گفتمان‌های غیر و شمولیت و عمومیت گفتمان عدالت دارد (نوذری و کریمی، ۱۳۹۱: ۷۱). گفتمان اصولگرایی احمدی‌نژاد به‌عنوان گفتمان غیر توسعه سیاسی بر مبنای آشوب‌ها و بی‌قراری‌های آن با مفصل‌بندی نشانه‌های خود حول دال مرکزی عدالت و ایجاد دوقطبی حامیان وضع موجود و تغییر با دسترس قرار دادن خود و اقناع افکار عمومی و همچنین برجسته‌سازی عناصر شناور و سرگردان حوزه گفتمان گونگی دولت با مکانیسم انتخابات به گفتمان حاکم تبدیل شد. در سیاست خارجی هم نگاه به شرق داشت. دال مرکزی این گفتمان مفهوم عدالت‌خواهی و عدالت محوری بود. در پیرامون این مفهوم نشانه‌های متعددی شکل گرفت نشانه‌هایی مانند ساده زیستی و پرهیز از تجمل‌گرایی، بازبینی در ارزش‌های انقلاب، غرب‌ستیزی و استکبارستیزی همراه با بازبینی در رابطه با غرب، بومی‌گرایی و جلوگیری از تکثرگرایی از جمله نشانه‌ها و اصولی هستند که این گفتمان نظام معنایی خود را پیرامون آن‌ها مفصل‌بندی کرد.

۵- تحلیل عملکرد نخبگان سیاسی در توسعه سیاسی بر اساس مؤلفه‌های چارچوب

نظری

در این بخش، عملکرد نخبگان سیاسی در فرآیند توسعه سیاسی با اتکا به مؤلفه‌های استخراج‌شده از چارچوب نظری پژوهش مورد تحلیل قرار می‌گیرد. تمرکز اصلی بر پیوند میان عاملیت نخبگان و

ساختارهای نهادی است؛ بدین معنا که کنش‌ها، تصمیم‌ها و راهبردهای نخبگان سیاسی نه تنها در چارچوب محدودیت‌ها و فرصت‌های ساختاری شکل می‌گیرند، بلکه خود در بازتولید یا دگرگونی این ساختارها نقش تعیین‌کننده دارند. بر این اساس، توسعه سیاسی به‌عنوان حاصل تعامل پیچیده میان اهداف، ارزش‌ها و رفتار نخبگان از یک سو و قواعد و نهادهای سیاسی از سوی دیگر در نظر گرفته می‌شود. در ادامه، این رویکرد نظری مبنای تحلیل تطبیقی عملکرد نخبگان سیاسی در دو دولت مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

۵-۱ عملکرد نخبگان سیاسی و صورت‌بندی توسعه سیاسی در دولت‌های اکبر

هاشمی رفسنجانی

در چارچوب نظری ساخت‌یابی آنتونی گیدنز، توسعه سیاسی نه امری صرفاً ساختاری و نه نتیجه اراده فردی کنشگران است، بلکه حاصل تعامل دیالکتیکی عاملیت نخبگان و ساختارهای نهادی در بستر زمان و مکان اجتماعی محسوب می‌شود (Giddens, 1984). از این منظر، دولت‌های اکبر هاشمی رفسنجانی را می‌توان تلاشی نظام‌مند برای بازسازی ساختارهای نهادی و اقتصادی پس از جنگ و سامان‌دهی نظم سیاسی در شرایط بازتولید اجتماعی خاص ایران دانست. در این دوره، نخبگان سیاسی با اتکا بر عقلانیت فنی، برنامه‌ریزی متمرکز و تقویت بوروکراسی، کوشیدند منابع ساختاری لازم برای توسعه را فراهم آورند. تأکید بر نهادسازی، برنامه‌های توسعه و بازگشت به نظم اداری، نشان‌دهنده نوعی عاملیت توسعه‌گرا در سطح نخبگان بود که در پی تغییر قواعد بازی نهادی عمل می‌کرد.

با این حال، مطابق نظریه گیدنز، کنش‌های قصدشده نخبگان همواره با پیامدهای ناخواسته همراه است؛ پیامدهایی که می‌تواند فرآیند بازتولید اجتماعی را در جهتی متفاوت از نیت اولیه هدایت کند (Giddens, 1984). در دولت هاشمی، تمرکز بیش از حد بر توسعه اقتصادی و غلبه نگاه تکنوکراتیک، موجب شد توسعه سیاسی به‌عنوان امری ثانویه تلقی شود. این امر به تداوم ضعف جامعه مدنی، محدود ماندن مشارکت سیاسی و شکنندگی نهادهای واسط انجامید. از منظر ساخت‌یابی، می‌توان گفت که اگرچه نخبگان در پی تغییر ساختارها بودند، اما به بازانندیشی معرفتی لازم درباره پیامدهای اجتماعی و سیاسی کنش خود توجه کافی نداشتند. همین مسئله باعث شد که نظم نهادی جدید، به‌طور کامل در سطح فرهنگ سیاسی و کنش روزمره شهروندان درونی نشود.

این وضعیت با تحلیل‌های نظری درباره توسعه در جوامع درحال توسعه همخوانی دارد. مطالعات نشان می‌دهد که بدون تقویت سرمایه اجتماعی، اعتماد نهادی و نهادهای میانجی، توسعه سیاسی نمی‌تواند هم‌پای اصلاحات اقتصادی پیش رود (Putnam, 1993; Leftwich, 2000). در ایران دوره هاشمی، عاملیت نخبگان با ساختارهای تاریخی، فرهنگی و شخصیتی جامعه‌ای مواجه بود که به‌واسطه تجربه طولانی نظام سلطانی، نوعی ایستایی ذهنی و بی‌اعتمادی به تغییر سیاسی را بازتولید

می‌کرد. از این رو، کنش توسعه‌گرای نخبگان، در سطح ساختار اقتصادی پیش رفت، اما در سطح بازتولید اجتماعی و سیاسی با محدودیت مواجه شد. به بیان دیگر، نخبگان توانستند برخی قواعد نهادی را تغییر دهند، اما موفق به ایجاد هم‌افقی میان ساختارهای رسمی و کنش‌های اجتماعی نشدند؛ امری که در چارچوب نظری گیدنز، مانع تثبیت توسعه سیاسی تلقی می‌شود.

۲-۵ عملکرد نخبگان سیاسی و دگرگونی الگوی عاملیت در دولت‌های محمود

احمدی‌نژاد

در دولت‌های محمود احمدی‌نژاد، الگوی عاملیت نخبگان سیاسی دچار تغییر محسوسی شد که می‌توان آن را نوعی گسست از عقلانیت نهادی دوره پیشین دانست. در این دوره، عاملیت سیاسی بیش از آنکه در چارچوب قواعد تثبیت‌شده نهادی و بازاندیشی معرفتی عمل کند، به سمت کنش‌های اراده‌گرایانه، شخص‌محور و گفتمان‌محور سوق یافت. از منظر نظریه ساخت‌یابی، چنین چرخشی به تضعیف پیوند میان عاملیت و ساختار انجامید و فرآیند بازتولید اجتماعی را با اختلال مواجه ساخت (Giddens, 1991). نخبگان سیاسی در این دوره، با تأکید بر تقابل با نهادهای موجود و بی‌اعتنایی به پیامدهای ناخواسته کنش سیاسی، عملاً قواعد نهادی را بی‌ثبات کردند.

فقدان اجماع نخبگانی، تشدید تعارضات درون‌ساختاری و تقابل مستمر با نهادهای رسمی، موجب شد نظم نهادی لازم برای توسعه سیاسی تضعیف شود. از منظر نظریه چرخش نخبگان پارتو، این وضعیت را می‌توان نشانه‌ای از اختلال در سازوکار جذب و گردش نخبگان دانست. پارتو معتقد است که اگر نخبگان حاکم نتوانند مسیرهای تحرک نخبگانی را باز نگه دارند، عدم تعادل اجتماعی تشدید می‌شود و نظام سیاسی در معرض بحران قرار می‌گیرد (Pareto, 1935). در دولت احمدی‌نژاد، حذف رقابتی نخبگان، محدود شدن کانال‌های مشارکت نخبگانی و تمرکز قدرت، به افزایش این عدم تعادل انجامید.

همچنین، بر اساس نظریه نخبگان قدرت میلز، می‌توان مشاهده کرد که در این دوره، پیوند میان نخبگان سیاسی، اقتصادی و نهادی دچار گسست شد. این گسست، انسجام تصمیم‌سازی کلان را تضعیف کرده و به کاهش کارآمدی دولت در مدیریت توسعه سیاسی انجامید (Mills, 1956). پیامد این وضعیت، افول سرمایه اجتماعی، کاهش اعتماد عمومی و تضعیف مشارکت سیاسی بود؛ عواملی که در ادبیات توسعه سیاسی، از موانع اساسی دولت‌های توسعه‌گرا در جوامع درحال توسعه به‌شمار می‌روند (Evans, 1995).

در این دوره، فقدان آموزش نهادی نخبگان سیاسی و ضعف فرهنگ سیاسی بازاندیشانه، باعث شد عاملیت نخبگان به‌جای تقویت ساختارهای توسعه‌گرا، به بازتولید نوعی بی‌ثباتی نهادی منجر شود. مطابق تحلیل‌های نهادگرایان جدید، توسعه سیاسی نیازمند نهادهایی فراگیر و پاسخگوست؛ نهادهایی که بدون اجماع نخبگانی و احترام به قواعد بازی سیاسی شکل نمی‌گیرند (Acemoglu & Robinson, 2012). از این رو، می‌توان گفت که در دولت احمدی‌نژاد، عاملیت نخبگان نه تنها به

تسریع توسعه سیاسی کمک نکرد، بلکه با تضعیف ساختارهای نهادی و سرمایه اجتماعی، فرآیند توسعه سیاسی را با وقفه و واگرایی مواجه ساخت. برآیند مقایسه دو دوره نشان می‌دهد که توسعه سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، بیش از هر چیز تابع کیفیت عاملیت نخبگان و نحوه تعامل آن‌ها با ساختارهای نهادی است. دولت هاشمی نمایانگر تلاش برای نهادسازی و عقلانیت ساختاری بود، اما به دلیل ضعف بازاندیشی فرهنگی و سیاسی، توسعه سیاسی به‌طور کامل محقق نشد. در مقابل، دولت احمدی‌نژاد با تضعیف قواعد نهادی و اجماع نخبگانی، زمینه‌های توسعه سیاسی را بیش از پیش محدود کرد. این یافته‌ها مؤید آن است که بدون پیوند پایدار میان عاملیت نخبگان، ساختارهای نهادی و فرهنگ سیاسی، توسعه سیاسی در ایران امکان تحقق نخواهد داشت.

۶- جمع بندی و نتیجه گیری

این پژوهش با هدف تحلیل نقش و عملکرد نخبگان سیاسی در فرآیند توسعه سیاسی ایران، دولت‌های اکبر هاشمی رفسنجانی و محمود احمدی‌نژاد را در چارچوب رویکرد عملیاتی - ساختاری مورد بررسی قرار داد. تمرکز بر نخبگان سیاسی از آن‌رو اهمیت دارد که در تاریخ معاصر ایران، به دلیل ضعف جامعه مدنی، تمرکز قدرت در نهاد دولت و سلطه اقتصادی حکومت، نخبگان همواره بازیگران اصلی عرصه سیاست بوده‌اند و حتی پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز نقش آن‌ها در مقایسه با نهادهای اجتماعی برجسته‌تر باقی مانده است. بر این اساس، کیفیت توسعه سیاسی در ایران بیش از هر چیز به نحوه کنش، تعامل و تصمیم‌گیری نخبگان سیاسی وابسته بوده است. در دولت هاشمی رفسنجانی، اولویت اصلی نخبگان حاکم بر توسعه اقتصادی و بازسازی ساختاری کشور پس از جنگ قرار گرفت. اجرای سیاست‌های تعدیل ساختاری، خصوصی‌سازی، آزادسازی اقتصادی و تقویت بوروکراسی، موجب دگرگونی‌هایی در ساخت سیاسی و اجتماعی کشور شد؛ از جمله تغییر پایگاه اجتماعی دولت، گسترش طبقه متوسط جدید و شکل‌گیری برخی نهادها و احزاب مدرن. با این حال، تمرکز غالب بر توسعه اقتصادی و کم‌توجهی به توزیع قدرت سیاسی، تقویت جامعه مدنی و نهادینه‌سازی مشارکت سیاسی، موجب شد توسعه سیاسی به‌طور متوازن تحقق نیابد. در نتیجه، اگرچه دولت هاشمی در تغییر برخی ساختارهای اقتصادی موفق بود، اما به دلیل فقدان اجماع نخبگانی پایدار و غلبه نگاه تکنوکراتیک، نتوانست توسعه سیاسی را به‌عنوان بخشی مکمل و ضروری از فرآیند توسعه تثبیت کند. در مقابل، دولت محمود احمدی‌نژاد با رویکردی متفاوت وارد عرصه شد و با تأکید بر عدالت اجتماعی و حمایت از اقشار پایین، سیاست‌هایی چون پرداخت یارانه‌های نقدی، سهام عدالت و مسکن مهر را دنبال کرد. این سیاست‌ها، هرچند در ظاهر با هدف کاهش نابرابری‌های اقتصادی اجرا شدند، اما در سطح سیاسی به تقویت گرایش‌های پوپولیستی، تضعیف نهادهای رسمی و کاهش نقش نخبگان سیاسی انجامیدند. عدم استفاده مؤثر از نخبگان، تشدید اختلاف میان قوا، تکیه بر نیروهای نظامی در اجرای برنامه‌ها و بی‌توجهی به دانشگاه‌ها و نهادهای فکری، موجب شد سرمایه اجتماعی،

اعتماد نهادی و انسجام نخبگانی کاهش یابد. در نتیجه، توسعه سیاسی در این دوره نه تنها پیشرفت چشمگیری نداشت، بلکه با نوعی واگرایی نهادی و تضعیف فرهنگ سیاسی همراه شد. مقایسه دو دولت نشان می‌دهد که هر دو، علی‌رغم تفاوت‌های گفتمانی و اجرایی، در تحقق توسعه سیاسی با موانع مشترکی مواجه بوده‌اند؛ از جمله تمرکز قدرت، ضعف گردش نخبگان، فقدان آموزش و فرهنگ توسعه سیاسی، و ویژگی‌های دولت رانتی و پوپولیستی. ساختار سیاسی ایران نیز به گونه‌ای بوده است که قدرت عمدتاً در دست نخبگان حاکم متمرکز شده و شاخص‌هایی چون تکثر قدرت، نهادینه شدن دموکراسی و عقلانی شدن بوروکراسی به سطح مطلوب نرسیده‌اند. در نهایت، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که توسعه سیاسی در ایران بدون اصلاح هم‌زمان ساختارها و عاملیت نخبگان امکان‌پذیر نیست. دولت به‌عنوان کانون قدرت، باید اراده لازم برای واگذاری تدریجی قدرت به جامعه مدنی و نهادهای مستقل را داشته باشد و در کنار آن، اصلاح عرصه نخبگی، حاکمیت شایسته‌سالاری و هماهنگی عملکرد نخبگان با اهداف توسعه، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. تنها در چنین شرایطی می‌توان به تحقق توسعه سیاسی پایدار با محوریت نخبگان در جمهوری اسلامی ایران امیدوار بود.

استناد به این مقاله: حسینی، سیدهادی، بیابان نورد سروسرستانی، علیرضا، راسخ، کرامت اله. (۱۴۰۴). نقش نخبگان در دولتهای اکبر هاشمی رفسنجانی و محمود احمدی نژاد در توسعه سیاسی و موانع عاملیتی و ساختاری آن، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۹(۷۲)، ۲۲۱-۲۴۲

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

کتاب‌ها

- احتشامی، انوشیروان، (۱۳۹۹)، *سیاست خارجی ایران در دوران سازندگی*، ترجمه ابراهیم متقی و زهره پوستین چی، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- ازغندی، سید علیرضا (۱۳۹۷)، *درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، تهران: نشر قومس
- افروغ، عماد، (۱۴۰۰)، *چالش‌های کنونی ایران معاصر*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی.
- امیراحمدی، هوشنگ، (۱۳۹۱)، *جامعه سیاسی، جامعه مدنی و توسعه ملی*. ترجمه علیرضا طیب، تهران: انتشارات نقش و نگار.
- بشیریه، حسین، (۱۳۹۲)، *موانع توسعه سیاسی در ایران*، تهران: انتشارات گام نو.
- تاجیک، محمدرضا، (۱۳۹۷)، *جامعه امن در گفتمان رفسنجانی*، تهران: نشر نی.
- تاجیک، محمدرضا، (۱۳۹۳)، *دهه سوم، تخمین‌ها و تدبیرها*، جلد اول، تهران: انتشارات فرهنگ گفتمان.
- تاجیک، محمدرضا، (۱۳۹۶)، *تجربه‌ی بازی سیاسی در میان ایرانیان*، تهران: نشر نی، نسخه فیدویو.
- خلجی، عباس، (۱۳۹۷)، *ناسازه‌های نظری و ناکامی سیاسی گفتمان اصلاح طلبی*، تهران: نشر بوی کاغذ.
- رحیمی، حسین، (۱۳۹۶)، *نقش احزاب در توسعه سیاسی و امنیت ملی*.
- رضاقلی، علی (۱۴۰۱)، *جامعه‌شناسی نخبه‌کشی*، تهران: نشر نی
- ساعی، علی (۱۴۰۰)، *چرخش نخبگان قدرت در ایران (۱۳۵۷-۱۳۹۸)*، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس
- شکوهی، علی، (۱۳۹۹)، *جناح‌های سیاسی: ریشه‌پندایی و مواضع کنونی، در رویارویی اندیشه‌ها*، جلد اول، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- عالم، عبدالرحمن، (۱۳۹۱)، *تاریخ اندیشه‌های سیاسی در غرب*، تهران: نشر قومس.
- قبادزاده، ناصر، (۱۳۹۱)، *روایتی آسیب‌شناختی از گسست نظام و مردم در دهه دوم انقلاب*، تهران: انتشارات فرهنگ گفتمان.
- قوام، عبدالعلی، (۱۳۹۹)، *چالش‌های توسعه سیاسی*، تهران: نشر قومس.
- کدی، نیکی، (۱۳۹۳)، *تسایح انقلابی ایران*، ترجمه مهدی حقیقت‌خواه، تهران: انتشارات ققنوس.
- گیدنز، آنتونی، (۱۳۹۷)، *سیاست، جامعه‌شناسی و نظریه اجتماعی اثر آنتونی گیدنز*، مترجم منوچهر صبوری، تهران: نشر نی، چاپ ششم
- گیدنز، آنتونی، (۱۴۰۲)، *جامعه‌شناسی*، تهران: نشر نی، چاپ بیست و یکم
- لک زایی، شریف، (۱۳۸۹)، *میانی اندیشه آنتونی گیدنز: نظریه ساخت یابی*، مجله رهیافتهای سیاسی و بین‌المللی، ۲۴، ۹۳-۷۵
- هاشمی رفسنجانی، علی‌اکبر (۱۳۸۳)، *سخنرانی در آئین پایانی دومین همایش علم و فناوری، مجله راهبرد*.
- هانتینگتون، ساموئل (۱۴۰۰)، *س‌امان سیاسی در جوامع دستخوش سیاسی*، تهران: انتشارات علم
- ۲) مقالات**
- باقری دولت‌آبادی، علی و ابراهیمی، حسین، (۱۳۹۵)، *توسعه محوری در دولت سازندگی و الزامات آن برای سیاست خارجی ایران*، *فصلنامه دولت پژوهی*، ۱۳۳-۱۳۴: ۶-۷
- جمشیدی، محسن و محبوب، فاطمه، (۱۳۹۷)، *موانع عدم توسعه سیاسی ج.ا.ایران در دوره ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی (۱۳۶۸-۱۳۷۶)*، *پژوهش‌های راهبردی انقلاب اسلامی*، ۳، ۱۱۳-۱۳۶
- حاتمی، عباس و کلاته، فرزاد، (۱۳۹۳)، *دولت در پیرامون و پیرامون در دولت: سندروم‌های در هم تنیدگی اقتصاد، سیاست و اجتماع*. *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۱۷ (۶۳): ۷-۳۶.
- خواجه سروی، غلامرضا و سوری، فاطمه، (۱۴۰۰)، *فرهنگ سیاسی نخبگان و توسعه سیاسی ایران در الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت*، *دومین همایش ملی بازنمایی گفتمان انقلاب اسلامی مبتنی بر بیانیه گام دوم*، تهران.
- رحمانی، کامران، ازغندی، علیرضا، توسلی رکن‌آبادی، مجید و زیباکلام، صادق، (۱۳۹۵)، *اجماع نظر نخبگان سیاسی و توسعه سیاسی (۸۴-۷۶)*، *نشریه پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۷ (۲۹): ۸۱-۴۷.
- موسوی، سید قائم و موسوی، سید حجت‌الله، (۱۳۹۸)، *مقایسه گفتمانی توسعه در دولت‌های احمدی‌نژاد و روحانی، ماهنامه آفاق علوم انسانی*، ۱۳۸: ۳۲، ۱۳۹۸: ۳۲-۱۲۱
- نوردی، حمزه و کریمی، علیرضا، (۱۳۹۱)، *بررسی معنا و مفهوم توسعه پس از انقلاب اسلامی ایران از منظر تحلیل گفتمان*، *مجله مطالعات جامعه‌شناختی*، ۴۰: ۷۸-۵۷
- وزیریان، امیرحسین و طلوعی، هادی، (۱۳۹۶)، *بررسی مدل توسعه در دوران ریاست جمهوری هاشمی، فصلنامه سیاست*، ۱۴، ۶۸-۶۱
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Leftwich, A. (2000). *States of development: On the primacy of politics in development*. Cambridge: Polity Press.

Saee, A. (2021). *Elite circulation of power in Iran (1979–2019)*. Tehran: Tarbiat Modares University Press. (in Persian)

Shokouhi, A. (2020). Political factions: Origins and current positions. In *Confrontation of ideas* (Vol. 1). Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Publications. (in Persian)

Alam, A. (2012). *History of political thought in the West*. Tehran: Ghoghnoos Publishing. (in Persian)

Ghabbadzadeh, N. (2012). *A pathological narrative of the rupture between the system and the people in the second decade of the Revolution*. Tehran: Farhang-e Gofte-man Publications. (in Persian)

Ghavam, A. (2020). *Challenges of political development*. Tehran: Ghoghnoos Publishing. (in Persian)

Keddie, N. (2014). *The consequences of the Iranian Revolution* (M. Haghghatkhah, Trans.). Tehran: Ghoghnoos Publishing. (in Persian)

Giddens, A. (2018). *Politics, sociology and social theory* (M. Sabouri, Trans., 6th ed.). Tehran: Ney Publishing. (in Persian)

Giddens, A. (2023). *Sociology* (21st ed.). Tehran: Ney Publishing. (in Persian)

Lakzaei, S. (2010). Foundations of Anthony Giddens' thought: Structuration theory. *Journal of Political and International Approaches*, (24), 75–93. (in Persian)

Hashemi Rafsanjani, A. A. (2004). Speech at the closing ceremony of the Second Conference on Science and Technology. *Rahbord Journal*. (in Persian)

Huntington, S. (2021). *Political order in changing societies*. Tehran: Elm Publishing. (in Persian)

Bagheri Dowlatabadi, A., & Ebrahimi, H. (2016). Development-oriented policy in the Reconstruction Government and its implications for Iran's foreign policy. *Journal of Government Studies*, 2(6), 133–173. (in Persian)

Jamshidi, M., & Mahboub, F. (2018). Obstacles to political development in the Islamic Republic of Iran during Hashemi Rafsanjani's presidency (1989–1997). *Strategic Studies of the Islamic Revolution*, 3, 113–136. (in Persian)

Hatami, A., & Kalateh, F. (2014). The state in the periphery and the periphery in the state: Syndromes of intertwined economy, politics, and society. *Strategic Studies Quarterly*, 17(63), 7–36. (in Persian)

Khajehsarvi, G., & Souri, F. (2021). Political culture of elites and political development in Iran within the Iranian–Islamic model of progress. In *Proceedings of the*

Pareto, V. (1935). *The mind and society*. New York: Harcourt, Brace & Company.

Mills, C. W. (1956). *The power elite*. New York: Oxford University Press.

Evans, P. (1995). *Embedded autonomy: States and industrial transformation*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail*. New York: Crown.

Kertzer, J. D., & Renshon, J. (2022). Experiments and surveys on political elites. *Annual Review of Political Science*, 25, 529–550.

References [In Persian]

Ehteshami, A. (2020). *Iran's foreign policy during the reconstruction era* (I. Motaghi & Z. Poostinchi, Trans.). Tehran: Center for Islamic Revolution Documents. (in Persian)

Azghandi, S. A. (2018). *An introduction to the political sociology of Iran*. Tehran: Ghoghnoos Publishing. (in Persian)

Afrough, E. (2021). *Contemporary challenges of Iran*. Tehran: Research Institute of Islamic Culture and Art. (in Persian)

Amirahmadi, H. (2012). *Political society, civil society, and national development* (A. Tayeb, Trans.). Tehran: Naghsh-o-Negar Publications. (in Persian)

Bashiriyeh, H. (2013). *Obstacles to political development in Iran*. Tehran: Gam-No Publishing. (in Persian)

Tajik, M. R. (2018). *Secure society in Rafsanjani's discourse*. Tehran: Ney Publishing. (in Persian)

Tajik, M. R. (2014). *The third decade: Estimates and strategies* (Vol. 1). Tehran: Farhang-e Gofte-man Publications. (in Persian)

Tajik, M. R. (2017). *The experience of political play among Iranians*. Tehran: Ney Publishing (Fidibo edition). (in Persian)

Khalaji, A. (2018). *Theoretical paradoxes and political failure of reformist discourse*. Tehran: Boo-ye Kaghaz Publishing. (in Persian)

Rahimi, H. (2017). *The role of political parties in political development and national security*. (in Persian)

Rezaqoli, A. (2022). *The sociology of elite elimination*. Tehran: Ney Publishing. (in Persian)

Second National Conference on the Representation of the Discourse of the Islamic Revolution Based on the Second Step Statement. Tehran. (in Persian)

Rahmani, K., Azghandi, A., Tavassoli Roknabadi, M., & Zibakalam, S. (2016). Consensus among political elites and political development (1997–2005). *Journal of Political and International Studies*, 7(29), 47–81. (in Persian)

Mousavi, S. G., & Mousavi, S. H. (2019). A discourse comparison of development in the Ahmadinejad and Rouhani governments. *Afaq Human Sciences Monthly*, (32), 121–138. (in Persian)

Nodari, H., & Karimi, A. (2012). An analysis of the meaning and concept of development after the Islamic Revolution of Iran from a discourse-analytic perspective. *Journal of Sociological Studies*, (40), 57–78. (in Persian)

Vazirian, A., & Tolouei, H. (2017). An analysis of the development model during Hashemi Rafsanjani's presidency. *Politics Quarterly*, 14, 61–78. (in Persian)

Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Leftwich, A. (2000). *States of development: On the primacy of politics in development*. Cambridge: Polity Press.

Pareto, V. (1935). *The mind and society*. New York: Harcourt, Brace & Company.

Mills, C. W. (1956). *The power elite*. New York: Oxford University Press.

Evans, P. (1995). *Embedded autonomy: States and industrial transformation*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail*. New York: Crown.

Kertzer, J. D., & Renshon, J. (2022). Experiments and surveys on political elites. *Annual Review of Political Science*, 25, 529–550.

Parry, G. (2021). *Political elites*. ECPR Press.